

UPLATNĚNÍ POVĚŠŤOVÉHO ŽÁNRU V SOUČASNÉM KULTURNÍM ŽIVOTĚ

Eva DOUPALOVÁ

Abstrakt:

I na počátku druhého tisíciletí si pověst zachovává své stálé místo v národním kulturním dědictví. Svědčí o tom značné množství drobných pověst'ových sbírek s funkcí vlastivědnou (čtení o kraji), i soubory zliterárněných pověstí s dominantní funkcí estetickou v oblasti literatury pro děti a mládež. Zde se objevují i nové tvárné postupy.

Klíčová slova:

pověst, dominantní funkce vlastivědná, dominantní funkce estetická, zliterárněná pověst, pověst'ový archetyp, pověst'ový tvar, sběratelé, převypravovatelé

Vlastní text

V současném českém kulturním a literárním světě je zájem o pověst stále živý. V devadesátých letech minulého století¹ i na počátku nového tisíciletí vycházely a stále jsou vydávány soubory zliterárněných pověstí, ale i sbírky sběratelů a upravovatelů lidových pověstí, kteří se snaží zaznamenat pověst v té podobě, jak ji uchovala paměť vypravěčů.

Mezi pověst'ovými sbírkami z posledního období převládají pověst'ové knížky s dominantní funkcí vlastivědnou, jakási čtení o kraji, o domově.

Prameny, které činí pověst stále živou, je třeba opatrovat, aby nevyschly. Proto věnuji pozornost i těm milovníkům pověsti, kteří ji zapisují, upravují a vydávají.

Mezi ně patří známá dvojice manželů Jiřího a Jiřiny Poláškových. Vytvořili soubor v edici *Z úst do úst* o třech svazcích. *Sbírka pověstí z památného Radhoště a okolí* (2007)² obsahuje pověsti místní, historické i démologické. Poláškoví krátce zaznamenávají i některé historické události. Zaujme citace vzpomínky Fr. Palackého na Radhošť či akt odhalení sousoší Cyrila a Metoděje. V knížce uvedeny známé pověsti o Radhošti, například *Jak Radhošť ke jménu přišel*, *Sirotek v Radhošti* a další. Některé pověsti předloženy ve dvou variantách, například *Jak vznikly Pústevně* (u jedné verze uváděn letopočet 1784) či *Poklady v Radhošti* (uvedeno datum 15. 4. 1922, kdy jistý Anton Vojtek našel údajně poklad).

V této souvislosti nelze neuvést teoretický rozdíl spočívající v subjektivním vztahu pověsti a pohádky ke skutečnosti vyprávěného, tj. moment víry a otázku pravdivosti, na niž upozorňuje v šedesátých letech 20. století teoretik pověsti Fridrich Ranke³. Pověst ve své podstatě vyžaduje, aby se jí věřilo, a to aby jí věřil vypravěč i posluchač.

Další dva svazky cyklu manželů Poláškových v edici *Z úst do úst: Pověsti těšínské* (2007) a *Pověsti z Bílovce a okolí* (2007) obsahují pověst'ové texty obdobné provenience. Poláškoví čerpali často z kronik třeba místních, mnohdy velmi starých. Poznámkový aparát se seznamem pramenů svědčí o pečlivosti autorské dvojice.

¹ Doupalová, E. Moravská lidová pověst stále živá. In: Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Problematika tvorby pro děti a mládež a její recepce na konci 20. století. Ostrava: Pedagogická fakulta OV, 2000, s. 47-50.

² Polášek, J. – Polášková, J. *Z úst do úst. Pověsti z památného Radhoště a jeho okolí*. Dobrá: Beatris, 2007.

Polášek, J. – Polášková, J. *Z úst do úst. Pověsti těšínské*. Dobrá: Beatris, 2007.

Polášek, J. – Polášková, J. *Z úst do úst. Pověsti z Bílovce a okolí*. Dobrá: Beatris, 2007.

³ Ranke, F. Grundfragen der Volkssageforschung. In: Vergleichende Sagenforschung. Darmstadt, s. 4.

V roce 2007 vycházejí vedle sebe, byť v různých nakladatelstvích, dva rozsáhlejší pověst'ové soubory upřednostňující záměry vlastivědné, jejichž autorky respektují pověst'ové archetypy nepřesahující pověst'ový tvar. Oba jsou spíše určeny dospělým čtenářům. Příběhy z Poodří a Novojičínska pod názvem *Nejkrásnější pověsti Moravy a Slezska* převyprávěly Taťána Polášková a Naděžda Lázničková⁴. Pověsti rozvrženy podle měst do deseti oddílů: z okolí Štramberka, z okolí Kopřivnice, Příbora, z Novojičínska, z okolí Oder, Fulneku, Studénky, Bílovecka, Klimkovic a Vítkova. Jde o soubor pověstí místních a pověrečných povídek, jejichž jednoduché syžety se leckdy přesahují. Kladem sbírky je vřazování německých pověst'ových látek, objevujících se ve vyprávěních německého obyvatelstva žijícího v některých oblastech severní Moravy. Autorky čerpaly ze známé německé publikace Josefa Ullricha, jež nebyla doposud oficiálně do češtiny přeložena⁵.

Z opačného koutu Moravy zaznamenány pověsti v souboru Aleny Bartošíkové *Za oknem světlo* (2007)⁶. Uvedený titul obsahuje pověsti, pověrečné povídky a lidová vyprávění od Javořiny přes Veselí nad Moravou až po Strážnici. Pověsti jsou řazeny podle obcí a prokládány krajovými fotografiemi Fr. Šímy. V jednotlivých kapitolách autorka odlišuje pověst od lidového vyprávění, čímž dosahuje čistšího jednoduchého pověst'ového tvaru.

Podobně jako v předchozích obdobích i po roce 2000 je kvantitativně nejvýraznější výskyt pověst'ových sbírek, v jejichž hierarchii funkcí dominuje funkce vlastivědná. Je třeba rovněž konstatovat, že se stírá rozdíl mezi pověst'ovými soubory intencionálně určenými dětskému čtenáři a čtenáři dospělému. Ale i v současné době sledují autoři knih pověstí vedle cílů vlastivědně výchovných i záměry estetické. Tyto soubory jsou určeny především dětem a mládeži. Pověst vstupující od přelomu tisíciletí do četby dětí a mládeže utrpěla folkloristicky i umělecky méně než pohádka, zdaleka nebyla tak zneužívána.

Setrvává i dvojí způsob literárního ztvárnění: klasické, sledující zachování zákonitosti pověst'ového žánru a volnější, připouštějící rozvíjení syžetu a tak směřující do okruhu historické povídky.

Prvému způsobu zpracování odpovídá soubor Evy Koudelkové *Pověsti od řeky Smědé* (2007)⁷. Jde o lidová vyprávění z Frýdlantska a Jizerských hor, v nichž Koudelková využila i pramenů německých v překladech Michala Beckerta a Ivety Kortanové. Převyprávění představují podobu literární adaptace pro mládež. Výsledkem jejího úsilí je žánrově čistý tvar (dříve uplatňovaný v literatuře pro děti školenými folkloristy) shodný s představami literárních teoretiků obírajících se lidovou slovesností. Literární teoretička E. Koudelková nezapře svou profesi.

Rozsáhlý soubor Vladimíra Hulpacha *Pověsti z Čech, Moravy a Slezska* (2007) čítá 451 stran textu. (Vřazeno 15 pověstí o Praze, jejichž autorem je Václav Cibula.)⁸ Vladimír Hulpach se již několik desítek let věnuje sběru, studiu a literárnímu zpracování pověstí, bájí, pohádek i eposů. Hulpachovy pověsti jsou vyprávěny mladým čtenářům se smyslem pro dobovou atmosféru i estetické hodnoty původního textu a náleží k tomu nejlepšímu, co bylo ve sledované oblasti české literatury pro mládež uvedeno.

Prologem obsáhlého souboru se stává *Proroctví o Studeném stromu*; o staré lípě, jež se dostala mezi proroctví bájně Sibyl. 190 pověstí je rozčleněno do tří oddílů: Za časů bájných a nejstarších, Za doby střední, Za doby nové. Každý z oddílů uvozen krátkou esejistickou úvahou o charakteristice a atmosféře doby pověst'ových vypravování, vyznívajících povzbudivě jako poselství minulosti dnešku. Prvá pověst *Nejdříve přišli obři* vychází ze

⁴ Polášková, T. – Lázničková, N. Nejkrásnější pověsti severní Moravy a Slezska. Frýdek–Místek: Alpress, 2007.

⁵ Ullrich, J. Volkssagen aus dem Kuhländchen. Neutischein 1925 – 4. Aufl.

⁶ Bartošíková, A. Za oknem světlo. Veselí nad Moravou: U vydavatelství Chludil vydalo město Veselí nad Moravou ve spolupráci s Městským kulturním střediskem, 2007.

⁷ Koudelková, E. Pověsti od řeky Smědé. Liberec: Bor, 2007.

⁸ Hulpach, V. Pověsti z Čech, Moravy a Slezska. Praha: Knižní klub, 2007.

starozákonní První knihy Mojžíšovy. Poslední přibližuje mladému čtenáři postavu věčného poutníka Ahasvera.

U Hulpacha se vzácně spojily odborné předpoklady, vycházející z důvěrné znalosti folklorního i historického materiálu, a autorské schopnosti, zejména dar vypravěčství a autorské kázně. Jestliže má pověst z teoretického pohledu charakter stručného sdělení, jednoduché zprávy, pak v příbězích Hulpachových se rozrůstá ve svěží a zajímavý příběh často s racionální nadčasovou pointou.

Albatros připravil pro dětské čtenáře výtvarně krásně vybavenou pověst'ovou sbírku Aleny Ježkové *Staré pověsti české a moravské* (2005)⁹. Sbíрка obsahuje čtrnáct nejznámějších historických pověstí z doby pohanské a křesťanské, z nichž každá je předznamenána samostatným historickým uvedením do situace a přiblížením atmosféry doby. Jde o umělecké převyprávění pověstí podle kronik a historických pramenů, intencionálně zaměřené na posílení národního a historického povědomí dětského čtenáře. Do popředí vystupuje funkce estetická daná nejen beletrizací historického textu, ale především spoluúčastí výtvarnice Renáty Fučíkové, jejíž kresby s pověst'ovým příběhem vytvářejí vzácnou symbiózu.

Další neobyčejně zajímavou výtvarnou publikaci, v níž vedle celoplošných kreseb jsou do historického a vzpomínkového pásma vyprávění vřazeny tři známé pověsti, představující symbolické klíče k otvírání dějinných událostí, je titul Petra Síse *Tři zlaté klíče* (2007)¹⁰. Těmi třemi klíči k otvírání minulosti se staly pověsti o Bruncvíkovi, o Golemovi a o Hanušovi uvedeny uměleckými citacemi. Pověst o Bruncvíkovi uvedena slovy Konstantina Biebla, pověst'ové vyprávění o Golemovi kratičkou vzpomínkou citací slov André Gida a pověst o Hanušovi delším vyznáním Alberta Camuse o jeho citovém vztahu k Praze. Estetické vyznění publikace je dominantně dáno výtvarnou stránkou.

O vřazování pověst'ových vyprávění do vývoje českých dějin se pokusila rovněž Martina Drijverová. V jejím experimentu *České dějiny očima Psa* (2004, 2006)¹¹ vypráví dějinné události i historické pověsti Pes. Pověsti, viděné očima Psa, jsou logicky včleňovány do historického pásma a díky netradičnímu vypravěči a autorčinu postupu vyznívají humorně.

Nicméně třetí způsob literárního ztvárnění, unikátní petiškovské vřazování pověstí do toku historické události našel své následovníky, ale nebyl dosud překonán.

Literatura:

DOUPALOVÁ, E. Moravská lidová pověst stále živá. In: *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi. Problematika tvorby pro děti a mládež a její recepce na konci 20. století*. Ostrava: Pedagogická fakulta OV, 2000, s. 47-50.

RANKE, F. Grundfragen der Volkssageforschung. In: *Vergleichende Sagenforschung*. Darmstadt, s. 4.

Prameny:

BARTOŠÍKOVÁ, A. *Za oknem světlo*. Veselí nad Moravou: U vydavatelství Chludil vydalo město Veselí nad Moravou ve spolupráci s Městským kulturním střediskem, 2007.

⁹ Ježková, A. – Fučíková, R. *Staré pověsti české a moravské*. Praha: Albatros, 2005.

¹⁰ Sís, P. *Tři zlaté klíče*. Czech edition: Labyrint, 2007.

¹¹ Drijverová, M. *České dějiny očima Psa*. Praha: Albatros, 2004 I. díl, 2006 II. díl.

- DRIJVEROVÁ, M. *České dějiny očima Psa*. Praha: Albatros, 2004 I. díl, 2006 II. díl.
- HULPACH, V. *Pověsti z Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Knižní klub, 2007.
- JEŽKOVÁ, A., FUČÍKOVÁ, R. *Staré pověsti české a moravské*. Praha: Albatros, 2005.
- KOUDELKOVÁ, E. *Pověsti od řeky Smědě*. Liberec: Bor, 2007.
- POLÁŠEK, J., POLÁŠKOVÁ, J. *Z úst do úst. Pověsti z památného Radhoště a jeho okolí*. Dobrá: Beatris, 2007.
- POLÁŠEK, J., POLÁŠKOVÁ, J. *Z úst do úst. Pověsti těšínské*. Dobrá: Beatris, 2007.
- POLÁŠEK, J., POLÁŠKOVÁ, J. *Z úst do úst. Pověsti z Bílovce a okolí*. Dobrá: Beatris, 2007.
- POLÁŠKOVÁ, T., LÁZNIČKOVÁ, N. *Nejkrásnější pověsti severní Moravy a Slezska*. Frýdek–Místek: Alpress, 2007.
- SÍŠ, P. *Tři zlaté klíče*. Czech edition: Labyrinth, 2007.
- ULLRICH, J. *Volkssagen aus dem Kuhländchen*. Neutischein 1925 – 4. Aufl.

STELLE DES SAGENGENRES IM ZEITGENÖSSISCHEN KULTURLEBEN

Zusammenfassung:

Auch am Anfang des 2. Jahrtausends hält die Sage ihre feste Stelle im Nationalkulturerbe ein. Davon zeugen mehrere kleinere Sagensammlungen mit Landeskundefunktion (Lesen vom Land), aber auch schriftliche Sagensammlungen mit hauptsächlich ästhetischer Funktion im Kinder- und Jugendliteraturbereich. Hier erscheinen auch neue schöpferische Schritte.

Kontaktní adresa:

Doc. PhDr. Eva Doupalová, CSc., katedra českého jazyka a literatury s didaktikou PdF OU, Mlýnská 5, 702 00 Ostrava, +420 597 092 640